

**VLADIMIR SÍS – VLADIMIR PENČEV (ŠĀSTAVITEL I PREVODAČ)
MAKEDONIJA. GEOGRAFSKO, ISTORIČESKO, ETNOLOŽKO,
STATISTIČESKO I KULTUROLOŽKO IZSLEDVANE**

Sofija, Makedonski naučen institut, Makedonska biblioteka – 51, 2019, 305 s. + 2 karti.

ISBN 978-619-7377-10-1.1

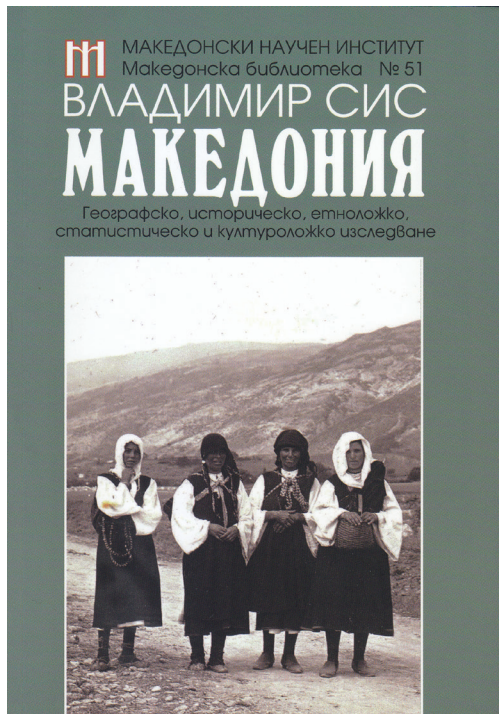
Před několika lety se překladatel a editor zde recenzované knihy Vladimír Penčev v rozhovoru otištěném na stránkách tohoto časopisu mj. svěřil, že překládá Sísovu interdisciplinární monografii *Makedonie. Studie zeměpisná, historická, národopisná, statistická i kulturní* (Sís 1914 [fakticky v důsledku válečné cenzury kniha vyšla až roku 1918²): „Co mi ale leží na stole za úkol, je přeložit knihu o Makedonii od velmi zvláštního a málo známého českého novináře, spisovatele a vědce Vladimíra Sise [...], jedinečného bulharofila z první poloviny minulého století. Mimochodem, v tomto případě jde spíše o vědecký projekt [...]“ (Jakoubek — Penčev 2016: 148) Překladatelsky náročná kniha vyšla v minulém roce péčí sofijského Makedonského vědeckého ústavu jako 51. publikace ediční řady *Makedonská knižnice*.

Novinář, publicista, ale také beletrista a spisovatel s odbornými bulharistickými i širší balkanistickými ambicemi historiografického, etnografického, politologického

- 1 Владимир Сис — Владимир Пенчев (съставител и преводач) Македония. Географско, историческо, етноложко, статистическо и културолошко изследване. София, Македонски научен институт, Македонска библиотека № 51, 2019, 305 с. + 2 карти. ISBN 978-619-7377-10-1
- 2 To je poměrně podstatná informace, kterou editor Sísova spisu nijak nekomentuje ani nezmiňuje. Autor se v tomto těžkém válečném mezidobí pokoušel uveřejňovat alespoň vybrané pasáže; např. ve 21. čísle 19. ročníku časopisu *Ženský svět* (z 25. 11. 1915) vyšel úryvek nazvaný *Ze života makedonských Bulharů*, k němuž byl připojen tento dovětek: „Ukázka z knihy *Makedonie*, která vyjde v příštích dnech [!] v nakladatelství E. Šolce.“ (Sís 1915a: 350) Ve vlastním bibliografickém soupisu, psaném pro Josefa Pátu, Sís poznamenává: „1914, *Makedonie* (Makedonii procestoval jsem celou v letech 1909–[19]12). Tato kniha byla rak[ouskou] cenz[urou] zastavena a uvolněna teprve r[oku] 1918.“ *Vladimír Sís*, 4stránkový rukopis psaný Sísovou rukou někdy v roce 1919 (poslední bibliografický záznam je datován červnem 1919), Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond *Páta Josef*, karton 11, složka *Bibliografické záznamy (Československo)*. — Sís v Makedonii prováděl terénní výzkum zřejmě i později (byl navíc nadšeným fotografem) a nad rámec své monografie např. pojednal o makedonské zádruze či o lidových krojích a dalších etnografických osobitostech, přičemž rovněž reprodukoval několik vlastních fotografií: *Něco o makedonských Bulharech* (Sís 1915b: s. p. [445–448]) a *Makedonské kroje národní* (Sís 1924: 172–174). Některé z těchto ilustrativních materiálů reprodukuje V. Penčev v bulharské verzi Sísovy *Makedonie* (příloha *Впечатления от Македония — снимки от Владимир Сис*, 299–305; škoda že fotografie nejsou nikterak popsány ani komentovány). Reprodukován je i původní ilustrační doprovod: *Снимки от книгата на Владимир Сис „Македония“* (33–40), avšak snímky jsou oproti české verzi zmenšené a v horší kvalitě, popisky nejsou přeloženy celé (např. za české „Cárská rodina v debrském kroji (princezny v trnovském)“ je v bulharštině pouhé „Царското семейство“), a dvě fotografie byly zcela vypuštěny: *Bulharka z Banice (Gostivarsko)* (Sís 1914: příl. mezi 16–17) a *Brána Alexandra Vel[ikého] v Solunu* (Sís 1914: příl. mezi 160–161).

OBR. 1 Obálka českého vydání Sísovy Makedonie (1914 [resp. 1918])

OBR. 2 Obálka bulharského vydání Sísovy Makedonie (2019).

a obecně kulturního zaměření Vladimír Sís (1889–1958) pocházel z rodiny, která se významně zapsala do dějin české žurnalistiky, neboť také jeho další dva starší sourozenci se věnovali bohaté literární i společenské činnosti: novinář a politik (stejně jako Vladimír člen Maffie, skupiny domácího protirakouského odboje) František Sís (1878–1938) a redaktorka a představitelka ženského hnutí Miloslava (Milada) Síssová (1885–1947).

Na sklonku monarchie, po celé meziválečné období i za protektorátu a pak v prvních letech poválečných byl V. Sís všeobecně známým novinářem a specialistou na Balkán, slovanské otázky i na bulharskou politiku a literaturu — publikoval bezpočet reportáží, cestopisů, rozhovorů (mezi besedujícími najdeme i jméno bulharského cara Borise III.), analytických statí, kulturních glos a recenzí. Neblahý zvrat nastal krátce po únoru 1948, kdy renomovaný novinář začal být ve své domovině bud soustavně přehlížen, podceňován či zamlčován, anebo opovrhován, znevažován, ostouzen a zatracován. V období tzv. diktatury proletariátu se totiž z populárního českého novináře, známého svými protikomunistickými postoji, stal štvanec a zločinec: Na konci okupace byl V. Sís za aktivní účast v odboji vězněn na Pankráci a po osvobození po roce 1945 pracoval jako redaktor *Lidové demokracie*, tiskového orgánu křesťansky orientované Československé strany lidové. Zdálo by se tedy, že i v nových poměrech bude Sís respektovaným literátem s neoddiskutovatelnými zásluhami coby

Bulharka z Banice (Gostivarsko).

OBR. 3 Bulharka z Banice (Gostivarsko)
(Sís 1914, mezi s. 16 a 17).

bojovník proti nacismu.³ Leč v lednu 1949 byl zatčen, obviněn z velezrady a vyzvědačství a v březnu 1950 ve vykonstruovaném politickém procesu (k soudu byl přinesen kvůli předchozímu fyzickému mučení na nosítkách) odsouzen k 25 letům odnětí svobody (vzhledem k Sísovu pokročilému věku a nalomenému zdraví se výše trestu rovnala doživotí). Zemřel v nechvalně proslulém, snad vůbec nejstrašnějším československém komunistickém žaláři pro politické vězně v Leopoldově na Slovensku na následky psychického týrání i tělesného vyčerpání způsobeného těžkou srdeční chorobou. 11. dubna 1969 byl rozhodnutím městského soudu v Praze posmrtně rehabilitován — zasloužila se o to vdova po V. Sísovi, tehdy již takřka slepá Marie-Magdaléna Sísová, roz. Stefanova (1897–1976) — a konečně roku 1998 mu prezident Václav Havel udělil in memoriam Řád Tomáše Garrigua Masaryka.

Nejmarkantněji se averze vůči Sísově osobě projevovala v hodnocení literárněvědně a folkloristicky orientovaného bulharisty a slavisty Zdeňka Urbana (1925–1998), jež měla svého času nejen značnou váhu (alespoň v odborných kruzích), ale zároveň nesla i pečeť oficiálního vztahu celé české vědy k tomuto novodobému mučedníkovi.

³ O těchto aktivitách informují memoáry jeho soupevníka a přítele Jaroslava Jelínka (1882–1946), k jehož až posthumně vydané knize *PŮ. Politické ústředí domácího odboje. Vzpomínky a poznámky novináře* napsal Sís doslov (Sís 1947: 211–214).

Brána Alexandra Vel. v Solunu.

OBR. 4 Brána Alexandra Velikého v Soluni (Sís 1914, mezi s. 160 a 161)

Tak např. v Urbanově kandidátské disertaci *Z dějin česko-bulharských kulturních styků* v důsledku až fanaticky uplatňované vulgárně marxistické metodologie (a současně rétoriky), vyústivší v jednostrannou dezinterpretaci faktů až s nenávislným vyostřením, dostala Sísova osobnost v kontextu československo-bulharských vztahů odstrašující podobu zastávce světového imperialismu a jemu otročícího „puncovaného buržoazního znalce bulharské problematiky“ (Urban 1957: 66). Obrovský Sísův přínos pro kulturní sblížení obou národů zůstal záměrně zcela ignorován a ani později Urbanova ideologická bdělost a ostražitost vůči Sísovi nepolevovala, jak dokládá následující citát z konferenčního příspěvku *K aktuálním úkolům studia česko-bulharských kulturních vztahů (od roku 1848 do současnosti)* ze samého sklonku osmdesátých let; sborník ovšem vyšel až v roce 1990 (Urban 1990: 21):

Rovněž vliv promonarchistických, a dokonce profašistických sympatií nebyl částí českých „přátel Bulharska“ cizí. Doložme si to alespoň jménem Vladimíra Síše, jehož „autentická svědectví“ znalce bulharské problematiky jsou dosud někdy citována — bez upozornění, že nejde o autentičnost, nýbrž o reprodukci názorů tehdejších bulharských reakčních vládních míst. Stojí ostatně za zmínku, že hned v prvním výboru Československo-bulharské vzájemnosti (1924) zasedli mimo jiné také dva ředitelé Pragobanky (Václav Kubka a Rudolf Picka) a tajemník Svazu československých průmyslníků Dalibor Kruis, kteří si

tu právě prostřednictvím jednatele této organizace V. Síse zajistili někdy nemalý vliv na „loyalitu“ akcí kulturních.

Díky obrodnému pražskému jaru se rozběhly desítky rehabilitačních procesů, a jak jsem se zmínil výše, alespoň posmrtného zadostiučinění se dočkal i V. Sís. Opožděný nekrolog, poeticky nazvaný *Kytička na hrob Vladimíra Síse* (Vopařil 1968), mu věnoval jeho kolega novinář a rovněž pouťorový spoluvězeň v leopoldovském „muklhajmu“ Josef Vopařil (1913–1979). Vzpomínka je cenná jako autentické svědectví o Sísově nezlomném duchu a neutuchající vášni pro slovesné tvoření. Krátce po převozu do Leopoldova museli vězni za mrazivého počasí těžce pracovat jen v tenkých vězeňských šatech (tato i následující citace Vopařil 1968: 5):

Ted' — a v následujících dnech — jsme stáli pod dohledem strážců se samopaly na větrných svazích hradeb a rýpali zmrzlou zemi krumpáči a lopatami; bylo nutno zdokonalit, učinit přehlednějšími prostory kolem vězeňských budov. I chorý Vladimír Sís vyměnil hůl za lopatu.

„Neunavuje tě to? Požádej, aby tě zprostil těžké práce,“ mínil jsem.

„Věř, že mně ta lopata připadá lehčí než pero, kterým bych musel lhát,“ zněla odpověď a několik asketických postav — stařeček biskup Gojdič a kanovník Čihák — přikývlo.

Roboty vězně vyčerpávala, neměli ani rukavice či pláštěnky a trpěli hladověním a podvýživou, ovšem Sís jako by byl povznesen nad hmotné zájmy a tělesné strážně:

Nacházel jistě uspokojení v pocitu, že nesdílí krutý úděl sám, ale že je v blízkosti lidí, kteří představovali kus historické a kulturní epochy. Nezapřel v sobě novináře a hledal každou příležitost k pohovoru s bývalým ministrem či univerzitním profesorem, aby si ověřoval názory a srovnával poznatky, jež by byl rád zpracoval knižně.

„Mám v hlavě rozpracované, promyšlené dvě tři desítky knížek, jen je napsat,“ svěřoval se. Vězeňský řád to však nepřipouštěl — ke škodě společnosti —, neboť tužka byla nebezpečnější zbraň než puška. A brzy byly i možnosti vzájemného muklovského pohovoru silně omezeny a izolací zcela zabrzděny. Cela se měla stát doživotním příbytkem odsouzeného, cesta z ní měla být „len nohama vopred“. Hořkost dnů nevystupňovali jen bachaři Hvizdavy Dán nebo zdravotník Bivol, ale i někteří spoluvězňové ve funkci brigádýrů.

Náčelník věznice Bálint vězně šikanoval — za sebemenší provinění proti kázeňskému řádu je posílal na samotky, omezoval přiděly stravy, nechával je dělat nesmyslně stovky dřepů nebo drhnout několikrát denně podlahu. Sís byl těchto ostrakizací z větší části ušetřen (sotva by je přežil), poněvadž trpěl maláriovými horečkami, párátkou na léta strávená na různých místech Balkánu:

Nemocnici střídal s pobytem v „muklhajmu“, kde byli umístěni vězňové nemocní a staří; zde se jako nenapravitelný novinář pokoušel zachytit své dojmy a poznatky na kousky vzácného papíru, aby měl surovinu pro příští novinářské práce. V ovzduší ustavičného hlídání to byla ovšem činnost sisyfovská, spojená s kázeňskými tresty.

V závěru své črty vyjadřuje Vopařil podporu Sísově „staříčké, téměř nevidomé ženě“ v její snaze očistit manželovu památku a dosáhnout u oficiálních československých úřadů jeho plné rehabilitace. (K tomuto aktu nakonec skutečně došlo v dubnu následujícího roku, jak poznamenáno výše.)

Stručnou zmínku Sísovi věnoval také brněnský balkanista Ivan Dorovský ve svých syntetických dějinách česko-makedonských vztahů *České země a Balkán* (Dorovský 1974: 188). Všimá si Sísovy spolupráce s *Národními listy*, připomíná jeho stať *Idea jihoslovenské federace v letech šedesátých a dnes* z roku 1920 a stručně charakterizuje knihu *Z bulharského bojiště* (1913):

Po zahájení války [Národní listy; M. Č.] vyslaly na Balkán svého korespondenta Vladimíra Síše, úzce spjatého s Karlem Kramářem, s bulharským ministerským předsedou Ivanem Gešovem i přímo s carem Ferdinandem. Své dojmy z bulharského bojiště Sís uveřejnil též v samostatné publikaci. Sís píše mj. také o osvobození některých makedonských měst, o účasti českých dobrovolníků v bulharských oddílech, kteří prý dokázali slavjanofilství skutky. Nejvíce chválý však v nich píše carovi a jeho rodině, kteří prý přispěli k osvobození bratří za Rylou a Rodopami.

Kupodivu Sísův vzhledem k tématu autorovy monografie relevantní spis o Makedonii I. Dorovský (a ani ostatní odborná literatura o makedonské otázce — soudobá⁴ ani pozdější) necituje ani jinak nekomentuje, stejně jako přechází apologeticky koncipovanou analýzu bulharsko-srbské/srbsko-bulharské polemiky o dotyčné „jablko sváru“ *Spor o Makedonii* (Šak 1916) z pera dalšího bulharofila a Sísova staršího současníka Vladislava Šaka (1860–1941), kterážto kniha dokonce vyšla o dva roky dříve než *Makedonie* a přímo vybízí ke srovnání s citovanou Sísovou interdisciplinární studií (obě pojednání spojuje vyhraněně probulharské stanovisko, ostře kontrastující s českými dobovými sympatiemi pro Srbsko⁵ a později Jugoslávii, třebaže zatímco Sís striktně dodržuje vědecké standardy a poznal Makedonii z empirie, u Šaka spíše převažuje polemické — proticvičiovské — pero žurnalistické a znalost zprostředkovaná četbou několika aktuálních spisů⁶), avšak to by bylo nad rámec této recenze.

Myslím, že alespoň letmo měly být některé z výše nastíněných skutečností nadhazeny v úvodu či doslovu k jedné ze Sísových odborně nejambicióznějších prací,

4 Markantní je např. fakt, že o Sísově *Makedonii* po jejím vydání v roce 1918 nevyšel v českém tisku jediný referát, jediná recenze.

5 K přeměrování ze všeobecných sympatií pro „věc Balkánského svazu, resp. Bulharska“ na nálady prosrbské, kdy „[p]řipojení tzv. vardarské Makedonie k Srbsku“ bylo přijato celkem s pochopením, došlo v roce 1913 během druhé balkánské války (Rychlík — Penčev — Kouba 2010: 235).

6 Šak vesměs kompiluje, parafrázuje a komentuje tři hlavní prameny: *Принос към етнографията на македонските славяни. Отговор на проф. д-р Йован Цвийч* (София 1907; 2. doplněně vydání) Anastase Todorova Iširkova, *Българско-сръбските взаимни отношения и македонския въпрос* (София 1915) Nikolaje Sevast'janoviče Deržavina a *Балкансият съюз. Спомену и документи* (София 1915) Ivana Evstatieva Gešova (srov. Šak 1916: 7 [Předmluva]).

kteřou V. Penčev záslužně zprostředkoval bulharskému čtenáři. Je zajisté škoda po tak náročném překladatelském a editorském výkonu, jaký V. Penčev s precizností sobě vlastní podal (v mnoha desítkách poznámek pod čarou komentoval, korigoval a doplňoval řadu faktů, osobností a zeměpisných názvů, jež Sís ve své knize ponechal bez dalšího vysvětlení, dopustiv se — zejména u toponym — nejedné nepřesnosti či omylu), předeslat Sísově knize jen stručnou předmluvu o rozsahu tří stran *Zamilovaný do pravdy* (v orig. *Влюбеният в истината*, 6–8).

Penčev ve své textu zdůraznil zejména úsilí řady bulharských badatelů o Sísovu rehabilitaci a o uvedení jeho díla do Bulharska ve formě knižních překladů — nelze s ním než souhlasit, že přelomovou událostí se stalo vydání prvního sísovského sborníku *Владимир Сис и България* (Златева ed. 2006), v němž jeho redaktorka (a iniciátorka sísovského bádání) Ani Zlateva otiskla dva klíčové příspěvky: studii o významu Sísovy výpravy na zajatecký ostrov Trikeri pro bulharské divadlo a kinematografii (Златева ed. 2006: 158–187) a sumarizující kroniku hlavních událostí Sísovy biografie (Златева ed. 2006: 357–375), navazující na svá průkopnická pojednání o Sísových *Kritických dnech Bulharska* (Златева 2003: 197–210) a o Sísových fotografiích z balkánských válek z přelomu let 1912–1913 (Златева 2004: 266–286). Z dalších sborníkových příspěvků bych tu ještě upozornil⁷ alespoň na fundovanou studii Teodoričky Gotovské-Henze (Златева ed. 2006: 15–34) o bulharských souvislostech Kramářova novoslovanství, na rozbor Sísem editovaných memoárů *Vzpomínky daskala Ralova. Několik stránek česko-bulharského přátelství*⁸ od Dimitra Sazdova (Златева ed. 2006: 35–59), na historiografický komentář Dimitra Zafirova k Sísovým reportážím o balkánských válkách (Златева ed. 2006: 65–76), na zevrubnou charakteristiku Sísova investigativního novinářství od Minky Zlatevy (Златева ed. 2006: 77–89), na text Volodí Milačkova (Златева ed. 2006: 90–96) o sérii anonymních článků v novinách *Народна воля* namířených proti Sísovi, dále na barvitý Sísův portrét z pera V. Penčeva (Златева ed. 2006: 131–142), představující českého novináře jako záhadami opředeného aktéra bulharsko-českého mezikulturního dialogu v neklidném 20. století, na stať Liliany Gálábovy (Златева ed. 2006: 188–200), zabývající se obrazem bulharského vojáka v Sísově povídkové knize *Ние. Разкази от войната* z roku 1916, na několik příspěvků Ružky Simeonovy, Cvetany Veličkovy, Cvetany Kjosevy a Elisavety Dimitrovoy o pramenech k Sísovu životu a dílu v bulharských archivech (Златева ed. 2006: 203–229) a konečně na unikátní osobní vzpomínku Sísovy neteře Ruženy Kočevy *Спомени за чичо Влади* (Златева ed. 2006: 252–256).

Z nejnovější relevantní literatury bych také zmínil zejména práce A. Zlatevy o Sísově politickém směřování ve dvacátých až třicátých letech 20. století (Златева 2008a: 204–219), o jeho knize *Nový Balkán* z roku 1924 (Златева 2008b: 126–134), o jím

7 Činím tak i proto, že tuto pro česko-bulharské vztahy přelomovou publikaci, zaplňující nejedno bílé místo ve vzájemném poznávání, přešla česká odborná veřejnost bez povšimnutí — nebyla jí věnována jediná recenze či alespoň stručný referát.

8 *Vzpomínky* byly česky publikovány v *Československém obzoru* 2, 1921/1922, č. 3–13, a vyšly též (dvakrát) knižně v bulharském překladu Marije Genovy *Първите*. (*Страници от чешко-българското приятелство*) (Сис 2009б) a *Спомени на даскал Ралов*. (*Няколко страници от чешко-българското приятелство*) (Сис 2011).

v čase balkánských válek zachycené „Fotoeuropeji“ (Златева 2009: 137–172; Златева 2015: 296–300) či o revolucionářském profilu českého inženýra Jiřího (Georgiho) Proška (1847–1905) na základě Síssem vydaných pamětí učitele Ralova, o nichž byla řeč výše (Златева 2012: 271–290). Ve spolupráci s Dimitrem Zafirovem připravila prvoedici Sísova monumentálního válečného fotoalba *Картини от Балканските войни 1912–1913* (Сис 2017) a doprovodila ji zasvěcenou předmluvou.

Sísovsy rovněž velice agilní badatelka T. Gotovska-Henze fundovaně komentovala Sísův koncept novoslovanství (Готовска-Хенце 2008a: 57–70), analyzovala jeho reportáže z balkánských válek (Готовска-Хенце 2008b: 205–223) či aspekty protihabsburské činnosti tohoto bojovníka za samostatný český stát (resp. Československo) v letech 1912–1915 (Готовска-Хенце 2008b: 106–112; Готовска-Хенце 2010: 90–111; Готовска-Хенце 2012: 291–301), jakož i podala zatím nejnovější příspěvek bilančně-syntetizujícího rázu *Българофилът Вл. Сис и историята на неговото „възкресение“ (10 години по-късно)* (Готовска-Хенце — Златева 2014: 301–338), společně napsaný s A. Zlatevou.

V Česku působící bulharská historička Krasimira Marcholeva (Marholeva) pak celkový profil Sísovy osobnosti obohatila o studii o publicistově působení v sofijském menšinovém spolku Čech (Мархолева 2012a: 77–98), o jeho politické činnosti na území Bulharska na přelomu let 1914/1915 na základě deníkových zápisků Vladimírova staršího bratra Františka (Мархолева 2012b: 283–342; Мархолева 2014: 188–273), o jeho podíle na vytváření obrazu prezidenta Masaryka v Bulharsku (Marholeva 2013: 375–397), o Sísově vizi „nového Balkánu“ v předvečer první světové války (Marholeva 2014: 189–199) či o jeho nejednoznačné úloze v česko-jihoslovanských vztazích („kulturní hrdina, šibal a/nebo antagonist“) na pozadí novinářovy bohaté publicistiky a četných různorodých aktivit, jež byly v minulosti předpojatě zavrhovány, anebo přinejmenším označovány za kontroverzní (Marholeva 2017: 309–338).

V reprintu vyšla v roce 1914 poprvé vydaná, z rukopisu Evstatim Stefanovem do bulharštiny přeložená brožura *Гробовете на Трикеру* (Сис 2010). Konečně je třeba připomenout také bulharské překlady Sísových děl, o něž se v prvé řadě zasloužila překladatelka Marija Genova: Vedle již zmiňovaného dvojího vydání Ralovových pamětí připravila bulharské verze Sísových knih *Kritické dny Bulharska. Poznámky, úvahy a dojmy* (Сис 2005; 2. vyd. Сис 2009a; 3. vyd. Сис 2019a) či *Z bulharského bojiště. Dojmy válečného zpravodaje* (Сис 2012a). Politologicko-vizionářsky koncipované pojednání *Nový Balkán* (Сис 2012b) přeložily další dvě překladatelky — Dobrinka Belčeva a Krasimira Oljanova. Tuto potěšitelnou řadu publikací je rozhojněna a prozatím uzavřena Penčevovým zde recenzovaným překladem Sísovy vědecky nejzávažnější monografie *Makedonie*.

Ono editorem a překladatelem V. Penčevem v předmluvě k bulharské verzi této knihy akcentovanou „pravdou“ je Sísovo bytostné a ze srdce vyvěrající přesvědčení, že makedonští Slované jsou etničtí Bulhaři. Dovolím si ocitovat delší pasus ze Sísovy *Předmluvy* v českém originále, neboť vystihuje hlavní autorův záměr a dobře osvětluje dobovou atmosféru sporu, který má pro Síse především rozměr srbsko-bulharské nevraživosti, oslabující slovanskou jednotu, bratrskou součinnost a svornost (Sís 1914: 5–6):

Srbští učenci a publicisté svou vlasteneckou literaturou vytvořili a rozšířili ta nejnesprávnější mínění o Makedonii a Makedoncích: jednak Makedonii nepřírozně a negeograficky ohraničili zkrátivše ji [...], jednak představili její slovanské obyvatelstvo v nepravém světle, prohlásivše je buď přímo za srbské (Milojević, Veselinović, Gopčević, Ivanić aj.), anebo za jakýsi zvláštní slovanský národ, tvořící přechod mezi národy srbským a bulharským, avšak prvním jazykem a etickými a psychickými vlastnostmi bližší (Cvijić). Aby svá tvrzení dokázali, nezdráhali a nezdráhají se srbští učenci porušovati hrubě vědecké zákony na úkor objektivní pravdy, převraceti úmyslně skutečnost a fakta a zavrhovati autority cizí, jim svou nestranickostí i pravdivostí nepohodlné. U nás přijaty byly s velkou důvěrou hlavně teorie Cvjićovy o anacionalismu makedonských Slovanů, a tak se stalo, že ve známém srbsko-bulharském sporu o dělení Makedonie tisk český odehrál úlohu stranického soudce, něco, co ještě na dlouho zůstane skvrnou v jeho historii. Zapomnělo se u nás heslo, že není Slovan ten, jenž utlačuje Slovana druhého, a volalo se na Bulhary, aby se zřekli Makedonie ve prospěch srbský, ježto prý Slovanstvo neutrpí nijaké škody, budou-li „makedonští Slované, necítící dosud ani srbsky, ani bulharsky“ — posrbeni. Odsoudil jsem tyto hlasy českého tisku v knize *Kritické dny Bulharska a teď jdu ještě dále: abych vrhl více světla do makedonského problému, vydávám tuto knihu, jež, přes to, že to mé přání nebylo, z různých a pochopitelných důvodů nutně musí míti polopolemický ráz. Vyhnutí nebylo, chtěl-li jsem řádně odpověděti srbským učencům a publicistům.*

K tomu cíli sebral jsem si materiál, abych na základě zkušeností starších svých předchůdců nejdříve pevně stanovil přesné a zeměpisné hranice Makedonie. Dále vylíčil jsem co nejstručněji minulost Makedonie, aby bylo jasno, komu náleží historické právo na ni. V oddílu národopisném postavil jsem se děle u národnosti bulharské, považuje za svou povinnost promluvit poněkud šířeji o jazyku makedonských Bulharů, nemajícím velmi mnoho společného se srbštinou, zato ale málo lišícím se od bulharštiny. Uvádím statistiky obyvatelstva i škol, jež tak reliéfně zdůrazňují převahu bulharství v Makedonii. A konečně v hlavě Bulharství Makedonie opět jen stručně vylíčil jsem stav bulharství v Makedonii před založením exarchátu, aby čtenáři bylo jasno, že v Makedonii žil nacionálně a kulturně vyspělý bulharský národ ještě v době, kdy nijaká propaganda bulharská nemohla účinkovati a „pobulharovati Makedonce“, jak tvrdí nepřátelé Bulharů. [...] Makedonie je bulharská, ježto Bulhaři tvoří většinu jejího obyvatelstva. [...] Pro své protivníky, kteří se opětně vyhrnou proti mně s osobními útoky a nejhnusnějšími klevetami, mám už předem kategorickou odpověď:

„K věci!“

V. Penčev si na Sísovi nejvíce cení spolehlivých a pracně nashromážděných statistických údajů, jež se stávají mocnými argumenty v polemice s těmi, kteří bulharský ráz Makedonie v době vzniku monografie popírali. K Sísově osobě se však ještě sluší dodat, že jeho cesta k bulharofilství byla postupná a že v dřívějších letech (přesněji — před rokem 1913) zastával názory, proti nimž svou Makedonií později bojoval.

Na jiném místě (Černý 2017) jsem popsal, jak se vyvíjely Sísovy náhledy na makedonskou otázku, a mj. jsem upozornil, že prostředí Chilendarského kláštera na Athosu, studium v srbském bohosloveckém semináři v Prizrenu a osobní kontakty

s makedonskými autonomisty (např. Janem Sandanským) ho v letech 1910–1912 značně ovlivnily, takže zastával ideu makedonismu (makedonského separatismu⁹) a v srbsko-bulharském soupeření stranil spíše Srbům. Ovšem v letech 1913–1914 se již s pražskými Srby dostal do ostrého sporu, podrobně popsánemu a vyloženému v souvislosti se Sísovým přijetím probulharského stanoviska během balkánských válek (srov. Marholeva 2017: 313–319, 323–324). Zejména v bulharské historiografii je tradován petrifikovaný obraz Síše coby zapřisáhlého bulharofila a současně srbofoba.¹⁰ Je ovšem třeba mít na zřeteli, že Sís v mládí výrazně sympatizoval se srbskou (ba dokonce tureckou!) politikou na Balkáně a Bulhary neměl příliš v lásce, jak např. ilustrují úryvky ze Sísových dopisů neznámému pražskému Srbovi, studentu české univerzity, které otiskli pražští Srbové koncem července 1913 v deníku *Čas*¹¹ po osobní roztržce se Sísem. Tak např. 21. dubna 1910 Sís z kláštera Chilandarů údajně napsal:

Dej prof. Niederlovi¹² pohlavek. Makedonští Slované nejsou Bulhaři, nejsou ani Srbi. To je prostě osobitý kmen slovanský, jenž je přechodný mezi Srby a Bulhary, jakož i makedonština [...] je přechodným jazykem mezi srbštinou a bulharštinou. Niederle je prostě bulharofil a idiot [!] slepý. [...] Kdyby došlo k bulharsko-turecké válce, moc bych za to nedal, že bych šel jako turecký dobrovolník na řecké hranice. Divíš se? Jsem Turkem z přesvědčení. [zdůr. M. Č.]

V podobném duchu Sís z Bělehradu 18. května 1912 témuž adresátu sděluje: „Srbi už začali také akci povstaleckou v Turecku. Je už čas pro ně nejvyšší, jinak by Bulhaři všechno pobulharili ohněm a mečem.“ A v nedatovaném dopise (snad z přelomu 1911/1912?) mezi týmiž korespondenty se Sís vyznává:

9 Teoretickým průkopníkem svébytnosti Makedonců a jejich jazyka se jeví Krste Petkov Mirskov (1874–1926) a jeho pojednání *За македонцките работи* z roku 1903; není vyloučeno, že Sís byl s jeho obsahem alespoň v hrubých rysech obeznámen.

10 Sís se v lyrické zpovědi, již vydala Ružka Simeonova, přiznává, že bulharofilem se stal až ve dnech, kdy se Bulharsko stalo v důsledku zrady spojenců novodobým mučedníkem (báseň je datována 1. července 1915): „Облаци от изпитания, нещастия / и съседска подлост затъмняваха / предишната слава на България. / Но тогава, когато всеки друг народ / би се отчайвал и молил за милост, / българинът остана горд и велик в нещастieto си. / И тогава към моето възхищение / се присъедини и уважение и обич. [...] Не величието на победителя — / а величието на мъченика вдъхна / ми обичта към България!“ (Златева ed. 2006: 209)

11 Článek je nadepsán *Vladimír Sís, válečný dopisovatel Národních listů* (Pražští Srbové 1913: 8–9); odtud všechny následující citace.

12 *Lubor Niederle (1865–1944), významný český vědec, archeolog, antropolog, etnolog a slavista, v makedonské otázce zastával (v Čechách většinové a obecně přijímané) probulharské stanovisko, považuje makedonské Slovany v zásadě za etnické Bulhary (srov. např. Dorovský 1974: 137–139), byť současně v českém kontextu jako první reflektoval názor, že Makedonci jsou samostatným „kmenem“, tedy de facto národem (Rychlík — Penčev — Kouba 2010: 235) [pozn. M. Č.]*

*Dopisuji do Severozápadnoj Žizni¹³ a napadám Bulhary. Už Večerna pošta sofijská zahájila proti mně válečnou kampaň. Dopisuji zadarmo a jen noviny dostávám. Nechci také nic, jsem spokojen, mohu-li Rusy informovati trochu objektivněji o Balkánu a pak o Čechách. [...] **Na Balkáně jsou tedy nejschopnější kulturního života Srbi.** Tak, můj milý, abys nemyslel, že jsem snad slepý srbofil. Mně jsou jen oni nejsympatičtější na Balkáně (**Bulhary skoro nenávidím**) a hlavně ten **jazyk jejich se mi nelíbí.** [zdūr. M. Č]*

Znechucen byl ovšem Sís i Čechy a jeho odchod na Balkán (do Chilandaru) lze na pozadí úryvku z listu z 25. srpna 1910 neznámému pražskému Srbovi chápat jako dobrovolnou emigraci ze stísněujících poměrů habsburské monarchie: „Dostávám *Lidové [noviny]* — tedy vím, co se děje v té zemi, již nemiluji proto, poněvadž nemám proč ji milovat. Mohu dnes určit svůj poměr k češtví: zůstanu povždy jen pasivním Čechem. Budu se pouze interesovat o jejich úspěchy a porážky.“ Naštěstí, jak víme z jeho odvažných občanských postojů během obou světových válek i po únoru 1948, svůj poměr k vlastnímu národu nakonec zásadně přehodnotil...

Zdá se, že konflikt s pražskými Srby mohl mít své kořeny již v Sísově prizrenském pobytu; Čechovu bezúhonnost (citovaný článek „pražských Srbů“ v *Času Síse* nepřímou obviňoval z krádeže církevněslovanských a starořeckých rukopisů) mj. na základě bulharských osvědčení potvrdil český tisk a o jeho morálních kvalitách svědčí i fakt, že Chilandar a ostatní balkánské kláštery navštěvoval i později, což by bývalo bylo — pokud by se byl provinil odcizením vzácných filologických památek — nemožné.

Byl vyloučen z prizrenského duchovního semináře, ale i přes tento incident Srbsko (a později Jugoslávie) nevnímalo Sísovo bulharofilství jako překážku, nebo snad dokonce záminku k jeho veřejnému odsuzování, ba naopak — Sís byl např. osobou, která roku 1946 doprovázela maršála J. B. Tita při návštěvě Československa, a již krátce po vzniku protektorátu jugoslávská vláda Síse poctila vysokým státním vyznamenáním (Anonym 1939: 3):

Vyznamenání českého novináře. Regentská vláda Jugoslávie udělila jménem krále Petra II. redaktoru Národních listů Vladimíru Sísovi královský Řád sv[atého] Sávy III. tř[ídy] v uznání jeho novinářských a publicistických zásluh na poli slovanském. Řád mu byl odevzdán jihoslovanským generálním konzulem v Praze p[anem] Šumenkovičem. Před rokem byl Vl. Sís vyznamenán rytířským řádem della Corona d'Italia.¹⁴

Dodejme, že Bulharsko ho obdobným způsobem ocenilo v roce 1925 udělením řádu Za občanské zásluhy 4. stupně.

Překlad V. Penčeva je čtivý a přesný, dobře odrážející emocionalitu a částečně též apologetičnost Sísova slohu. Dovolím si jen jedinou poznámku o překladu Sísova ter-

13 Noviny *Северо-Западная жизнь* vycházely v rozmezí let 1911–1915 ve Vilně, Hrodnu a Minsku, z počátku pod názvem *Белорусская жизнь*; Sísovy eventuelní příspěvky se mi určit nepodařilo [pozn. M. Č.].

14 Tj. Řádem italské koruny, udělovaným od roku 1868 italským králem Viktorem Emanuelem II. na památku italského sjednocení [pozn. M. Č.].

mínu „bulharství“: v předmluvě nastiňující stručný obsah spisu i v monografii samotné užívá Sís spojení „Bulharství Makedonie“, překladatel nejdříve v předmluvě (11) slibuje kapitolu „Българщината в Македония“, avšak samotnou poslední část knihy nakonec pojmenuje „Българският характер на Македония“ (204–298). Bližší českému originálu mi připadá první ekvivalent, neboť kdyby chtěl Sís přímo psát o „charakteru“, nezvolil by hrdé pojmenování „bulharství“, podobně jako bývá užíváno „češství“, „slovanství“ apod.

Oproti českému originálu bulharský překlad neobsahuje soupis odborné literatury o makedonské otázce (srov. Sís 1914: 191–208 — VIII. *Bibliografie Makedonie*), vypracovaný budoucí Sísovou manželkou Marií Stefanovou, a bohužel ani rejstřík, u vědecké publikace žádoucí, který v české verzi kombinoval „klasický“ soupis vyskytujících se osobních jmen s ukazatelem věcně-zeměpisným (Sís 1914: 211–220).

Bulharská edice Sísovy *Makedonie* je záslužným edičním počinem, neboť jednak rozšiřuje bulharské (a potažmo i české) povědomí o jeho balkanistických a bulharistických aktivitách, jednak je dobovým příspěvkem do vědecké diskuse o etnickém charakteru Makedonie, diskuse, která dodnes jitrí a namnoze i zkaluje sousedské bulharsko-makedonské vztahy.¹⁵

15 V posledních měsících — v souvislosti s možným vstupem Severní Makedonie do Evropské unie — se nově rozhořel bulharsko-makedonský spor o interpretaci národních dějin a o právo Makedonců nazývat svůj jazyk makedonštinou. Příkré a vůči Makedoncům povýšenecky oktrojující stanovisko, hájené ve speciálním memorandu (*Разяснителен меморандум...*) a silně poznamenané rétorikou a ideologií někdejší romanticko-nacionalistické historiografie, vyvolalo u části bulharských intelektuálů reakci, která dostala podobu veřejného prohlášení *Обръщение на български историци и учени в полето на хуманитарните и социални науки във връзка с Разяснителния меморандум относно отношенията на Република България с Република Северна Македония в контекста на разширяването на ЕС*. V tomto prohlášení, které bych z bulharské strany nazval přelomovým, se mj. uvádí: „Не смятаме, че единственият историографски проблем е ,идеологическото наследство‘ на ,комунистическа Югославия‘. **Проблем е и господството на едно изживяло времето си, романтично и митологично историографско мислене в самата България.** — Не смятаме, че процесът на формиране на македонската нация, при всичките му специфики, се различава същностно от пътя, по който са формирани и другите нации, нито смятаме, че той може да се сведе до формулата на Меморандума за ,етнически и езиков инженеринг‘. Противопоставяме се на опростенческото представяне на македонската нация като плод на ,югославска пропаганда‘. Наивно звучат и понятия като ,обективните критерии, свързани с идентичността на лицето‘: идентичността не е ,естествена‘ характеристика, предаваща се генетично, а социално-конструирана категория. [...] Наясно сме, че всички стандартизирани езици са в някакъв смисъл изкуствени, доколкото книжовната норма винаги се намесва в говоримите диалекти и определя кои елементи от тях са ,правилни‘ и кои — ,неправилни‘. — За нас твърденията за рождена дата на нация и на език са научно незащитими и са в разрез с постиженията на историческата наука, както и на социалните и хуманитарните науки като цяло. [...] Смятаме също, че претенцията за обща история до 1944 г., еднозначно тълкувана като българска, е неубедително. Заедно с това, вярваме, че концепции като ,споделена история‘ и ,преплетена история‘ биха могли да добогатят нашите разбирания за миналото.“ Následují podpisy 35 bulharských specialistů,

Ostatně se domnívám, že Sísův i Šakův spis vyšly tak říkajíc v hodině dvanácté, v předvečer velkých geopolitických proměn a přeměn v celé Evropě, v okamžiku, kdy bylo naposledy možné zachytit a dokumentovat převažující bulharský ráz Makedonie. V dalším historickém vývoji, jehož předvojem byl Misirkov, někteří evropští slavisté a z Čechů např. Josef Karásek nebo konec konců i sám mladý („předbulharofilský“) Sís, získával stále markantnější převahu makedonský autonomismus, vyvrcholivší vznikem makedonského státu a kodifikací spisované makedonštiny. Vzhledem k Sísovým poválečným sympatiím pro Titovu Jugoslávii lze předpokládat, že tato nová skutečnost týkající se Makedonie pro něj nepředstavovala nějaký zvláštní problém či vnitřní rozpor. Patrně by musel dospět k závěru, že Makedonie, jak ji popsal v roce 1914, je po druhé světové válce již nadobro minulostí a že sen o bulharské Makedonii vzal jednou provždy za své...

Marcel Černý

LITERATURA

- Anonym 1939. „Vyznamenání českého novináře.“ *Národní listy* 79 (218 — 13. 8., 3. vyd.): 3.
- Černý, M. 2017. „Vladimír Sís a Makedonie.“ *Homo Bohemicus* 24 (1 — Ad multos annos. Специален брой, посветен на юбилея на Владимир Пенчев): 67–79.
- Dorovský, I. 1974. *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Spisy University J. E. Purkyně v Brně — Filozofická fakulta, č. 196. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Jakoubek, M. 2016. „Rozhovor s bulharským etnologem a bohemistou Vladimírem Penčevem.“ *Studia ethnologica Pragensia* 7 (2): 143–149.
- Marholeva, K. 2013. „Obraz T. G. Masaryka v Bulharsku při příležitosti jeho 80. narozenin.“ Pp. 375–397 in Vratislav Doubek, Ladislav Hladký, Radomír Vlček (eds.). *T. G. Masaryk a Slované / T. G. Masaryk and the Slavs*. Praha: Historický ústav AV ČR ve spolupráci s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR.
- Marholeva, K. 2014. „Obraz Balkánu v předvečer první světové války očima českého novináře Vladimíra Síse.“ Pp. 189–199 in Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová (eds.). *Etnické komunity. Lidé Bosny a Hercegoviny*. Praha: FHS UK.
- Marholeva, K. 2017. „Český novinář, archeolog a publicista Vladimír Sís: kulturní hrdina, šibal a/nebo antagonist?“ Pp. 309–338 in Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová (eds.). *Etnické komunity. Hrdinové, šibalové a antagonisté Balkánu*. Praha: FHS UK.
- Pražští Srbové 1913. „Vladimír Sís, válečný dopisovatel Národních listů.“ *Čas* 27 (204 — 27. 7.): 8–9.
- Rychlík, J. — Penčev, V. — Kouba, M. 2010. „Česko-bulharské vztahy.“ Pp. 225–252 in Hladký, Ladislav [a kol.]. *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy / Relations between Czechs and the nations and countries of Southeastern Europe*. Praha: Historický ústav.
- Sís, V. 1914. *Makedonie. Studie zeměpisná, historická, národopisná, statistická i kulturní*. Praha: Emil Šolc.
- Sís, V. 1915a. „Ze života makedonských Bulharů.“ *Ženský svět* 19 (21): 350–353.

---

mezi nimi např. Stefana Dečeva, Marije Todorovy, Nikolaje Aretova, Albeny Chranovy aj. Citováno podle on-lineové verze: *Български историци* 2020.

- Sís, V. 1915b. „Něco o makedonských Bulharech (Podle národopisných náčrtů Vl. Síse).“ *Český svět* 11 (45 — 16. 7.): s. p. [445–448].
- Sís, V. 1924. „Makedonské kroje národní.“ *Zlatá Praha* 41 (17–18 — 10. 1. 1924): 172–174.
- Sís, V. 1947. „Doslov.“ Pp. 211–214 in Jaroslav Jelínek. *PŮ. Politické ústředí domácího odboje. Vzpomínky a poznámky novináře*. Praha: Kvasnička a Hampl.
- Šák, V. 1916. *Spor o Makedonii*. Praha: Hejda a Tuček.
- Urban, Z. 1957. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Urban, Z. 1990. „K aktuálním úkolům studia česko-bulharských kulturních vztahů (od roku 1848 do současnosti).“ Pp. 16–26 in Sylva Bartůšková (ed.). *Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání*. Brno: Ústav slavistiky ČSAV.
- Vopařil, J. 1968. „Kytička na hrob Vladimíra Síse.“ *Lidová demokracie* 24 (103 — 13. 4.): 5.
- Български историци 2020. „Не сме съгласни само Северна Македония да се представя като страна, която не се справя с миналото си.“ *OffNews.bg* 5. 10. 2020 [on-line]. <<https://offnews.bg/obshtestvo/balgarski-istoritci-ne-sme-saglasni-samo-severna-makedonia-da-se-pred-737517.html>> [cit. 10. 10. 2020].
- Готовска-Хенце, Т. 2008а. „Неославизъмът и чешко-българските връзки от началото на ХХ век — две лични съдби.“ Pp. 57–70 in Marcel Černý, Dobromir Grigorov (eds.). *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození / Ролята на чешката интелигенция в обществения живот на следосвободенска България*. Praha: Velvyslanectví Bulharské republiky v České republice / Прага: Посолство на Република България в Чешката република.
- Готовска-Хенце, Т. 2008б. „Репортажите на Вл. Сис от навечерието на Балканската война 1912 г.“ Pp. 205–223 in *Историята — професия и съдба. Сборник в чест на член-кореспондент д. ист. н. Георги Марков*. София: Тангра ТанНакРа.
- Готовска-Хенце, Т. 2008в. „Нови сведения за мисията на Вл. Сис при обявяването на Балканската война 1912 г.“ *Архивен преглед* 55(1–2): 106–112.
- Готовска-Хенце, Т. 2010. „Владимир Сис — борец на два фронта (1914–1915).“ Pp. 90–111 in Тамара Стоилова (ed.). *30 години секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“*. София: Акад. изд. Проф. Марин Дринов — Институт по история — БАН.
- Готовска-Хенце, Т. 2012. „Първата посредническа мисия на Владимир Сис през 1912 г.“ Pp. 291–301 in Владимир Пенчев, Христина Дейкова (eds.). *Българската бохемистика днес*. София: Парадигма.
- Готовска-Хенце, Т. — Златева, А. 2014: „Българофилът Вл. Сис и историята на неговото „възкресение“ (10 години по-късно).“ Pp. 301–338 in Владимир Пенчев (ed.). *20 години „Бохемия клуб“*. Юбилеен сборник. София: Парадигма.
- Златева, А. 2003. „90 години мълчание — Владимир Сис и неговата книга за Балканските войни „Критичните дни на България.““ Pp. 197–210 in *Сборник „90 години от Освобождението на Родопите“*. Смолян: Исторически музей „Стою Шишков“.
- Златева, А. 2004. „Чешкият журналист Владимир Сис и неговата фотопопеза за Балканските войни 1912–1913 г.“ *Известия на Регионалния исторически музей Велико Търново* 19: 266–286.
- Златева, А. ed. 2006. *Владимир Сис и България*. Сборник статии от Националната научна конференция Владимир Сис и България, организирана от Института по история — БАН и проведена на 22–23 ноември 2003 в Хасково. София: Сტიгмати.
- Златева, А. 2008а. „Владимир Сис и българо-чешките отношения от 20–30-те години на ХХ век (Щрих към дейността му по новоразкрити български документи и архивни материали).“ Pp. 204–219 in Marcel Černý, Dobromir Grigorov (eds.). *Úloha české inteligence ve společenském životě*

- Bulharska po jeho osvobození / Ролята на чешката интелигенция в обществения живот на следосвобожденска България.* Praha: Velvyslanectví Bulharské republiky v České republice / Прага: Посолство на Република България в Чешката република.
- Златева, А. 2008б. „Чешкият журналист и публицист Вл. Сис и книгата му „Нов Балкан“ (1921–1924).“ Рр. 126–134 in Минка Златева (ed.). *Имиджът на Балканите. Исторически подходи и комуникационни перспективи.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Златева, А. 2009. „Чешкият журналист Владимир Сис и неговата Фотопопея за Балканските войни от 1912–1913 г.“ Рр. 137–172 in *Чехи в България. Ролята на чешкото присъствие в българското национално възраждане.* София: Валентин Траянов.
- Златева, А. 2012. „Владимир Сис и алмалийските сънища за свобода на Иржи (Георги) Прошек (по „Спомените на даскал Ралов“).“ Рр. 271–290 in Владимир Пенчев, Христина Дейкова (eds.). *Българската бохемистика днес.* София: Парадигма.
- Златева, А. 2015. „Новооткритият уникален фотоалбум за Балканските войни на чешкия военен кореспондент Владимир Сис — миг и вечност за поколенията.“ Рр. 296–300 in Александър Гребанаров (ed.). *100 години от Балканските войни. Извори и документи. Доклади от международна научна конференция, 11 ноември 2013 г., София. / 100th anniversary of the Balkan wars. Sources and documents. International scientific conference, November 11, 2013, Sofia.* София: Институт за исторически изследвания — БАН.
- Мархалева, К. 2012а. „Антихабсбургската пропаганда на Владимир Сис и на дружественото „Чех“ в неутрална България (1914–1915).“ *Исторически преглед* 67 (1–2): 77–98.
- Мархалева, К. 2012б. „Сведения за политическата дейност на Владимир Сис в неутрална България (септември 1914 — март 1915 г.) в спомените на Франтишек Сис. [Част 1.] Историята на първия чешки меморандум.“ *Известия на държавните архиви* 56 (103–104): 283–342.
- Мархалева, К. 2014. „Сведения за политическата дейност на Владимир Сис в неутрална България (юли — септември 1915 г.) в спомените на Франтишек Сис. Част 2.“ *Известия на държавните архиви* 58 (108): 188–273.
- Сис, В. 2005. *Критичните дни на България. Дневник на военния кореспондент — 1913 г. Впечатления, бележки, размисли.* Прев. Мария Генова. Бел. и послеслов Димитър Зафиров. Предг. Ани Златева. София: Мултитрейд и Микропринтинг.
- Сис, В. 2009а. *Критичните дни на България. Дневник на военния кореспондент — 1913 г. Впечатления, бележки, размисли.* Прев. Мария Генова. Бел. Димитър Зафиров. Предг. Ани Златева. 2. изд. София: Мултитрейд и Микропринтинг.
- Сис, В. 2009б. *Първите. (Страници от чешко-българското приятелство).* Прев. Мария Генова. Послесл. Недялко Димов. София: Мултипринт.
- Сис, В. 2010. *Гробовете на Трикери.* [Прев. от ръкописа Евстати Стефанов.] Фототип. изд. [1 изд. София : сп. Народ и армия, 1914]. София: Фонд. ВМРО.
- Сис, В. 2011. *Спомени на даскал Ралов. Няколко страници от чешко-българското приятелство.* Прев. Мария Генова. 2. изд. Пазарджик: Белопринт.
- Сис, В. 2012а. *От бойните полета на България. Впечатления на военния кореспондент.* Прев. Мария Генова. София: Хайни.
- Сис, В. 2012б. *Новите Балкани.* Прев. Добринка А. Белчева, Красимира В. Олянова. София: Реклама Пони.
- Сис, В. 2017. *Картини от Балканските войни 1912–1913.* Фотографии на воен. кореспондент Вл. Сис. Състав. Ани Златева, Димитър Зафиров. Предг. Ани Златева. Кюстендил: Иван Сапунджиев.
- Сис, В. 2019. *Критичните дни на България. Дневник на военния кореспондент — 1913 г.* Прев. Мария Генова. Бел. под линия Мартин Чорбаджийски. 3. изд. София: Българска история.